

kemede bulunma, yahut Allah'ın nimetleri üzerinde düşünme (tefekür), dünyanın ve içindekilerinin geçici ve aldatıcı olduğu bilincini besleyen ibret verici düşünme (i'tibâr) gibi fikrî yönelişleriyle tasavvuf, kendine özgü mânevî eğitim yolları çerçevesinde entellektüel faaliyete şekil verir (Hifnî, s. 46; Uludağ, s. 264, 475-476).

Özellikle İbnü'l-Arabî'nin kurduğu, mârifete dayalı tasavvufî gelenekte nesnel gerçekliği gözleme (müşâhede), nesnelerin gerçeğini görme (rû'yet), bunların ardındaki gerçeği bulma (keşf), bu entellektüel (aklî veya kalbî) faaliyetin mârifete ulaşma yolundaki aşamalarını oluşturur. İbnü'l-Arabî'ye göre müşâhede belli bir bilgi veya itikad ışığındaki gözlemdir. Bu sebeple daha önceden sahip olunan kanaat ve itikada göre sonuçları kabul de inkâr da mümkündür. Halbuki rû'yet, gözlenen şey hakkında herhangi bir kanaat veya itikadın söz konusu olmadığı durumlarla ilgilidir. Dolayısıyla gözlenen gerçek inkâr olunamaz. Ancak müşâhede keşiften farklıdır. Çünkü ilki nesnel boyutta kalırcın ikincisi onun ardındaki anlam ve sırları ortaya çıkarır. Bir entellektüel faaliyet olarak müşâhede bilgiye götüren yol, mükâsefe ise bu yolun sonudur (Suâd el-Hakîm, s. 662-664).

Söz konusu müşâhede ve keşif mantığının entellektüel tavırları, İbnü'l-Arabî ekolüne mensup Kâşânî tarafından tasavvufta akıl ile kalp arasındaki farkı belirtecek şekilde akıl, kalp gözü (ayn) ve hem akıl hem kalp gözü ile gerçekleşmesi bakımından belli bir tasnife tâbi tutulmuştur. Aklî tavrın tefekküre dayalı müşâhededesinde yaratılmışlar (halk) apaçık görünür, yaratan (Hak) gizli kalır. Bu tavırdaki gerçek veya Allah, nesnelerin görünen sûretlerine ayna olduğu için sûretler görünür, ayna görünmez. Kalp gözüyle müşâhededesine ise yaratılmışlar yaratıcı gerçeğe ayna olurlar. Gerçek görünür, nesneler görünmez. Nihayet hem akıl hem kalp gözü ile müşâhededesine yaratılmış nesnelerle gerçek birbirini perdelemeyiz. Aynı varlık bir açıdan halk, öbür açıdan Hak olarak gözlenir (Kâşânî, s. 162-163).

Kâşânî'nin bu tasnifindeki aklî müşâhede, tasavvuf yolunun başlangıcındaki tefekkür ve i'tibâra dayalı nazarî hazırlıktır. Yolun ortasında kalp gözü açılan sâlik Allah'tan başkasını müşâhede etmez olur. Çokluk dünyasındaki nesne ve hadiseler düşünme konusu olmak-

tan çıkar; müşâhede kalbi tek olan Allah ile tamamen meşgul etmektedir. Mârifet yolunun sonunda ise ârif her şeyle Allah'ı, Allah ile de her şeyi müşâhede etmeye başlar. Allah'ın hem zâhir hem bâtın, hem evvel hem âhir oluşunun bilincine böylece varılır (Hifnî, s. 244). Bu son aşamada akıl ve kalp gözü, birbirinin düşünme ve görme fonksiyonunu perdelemeyecek tarzda bütünleşmiştir. Bu açıdan tasavvuf entellektüel faaliyeti nazarî incelemeden ibaret görmez; ancak onu gereksiz de saymaz; nazarî araştırma tasavvufî müşâhedenin bir boyutudur. Fakat tasavvuf aklı sadece istidlâlî (discursive) bir düşünme melekesinden ibaret sayar ve mükâsefenin yani metafizik ilkelere nüfuz etmenin gerçek imkânını "kalp gözü" kavramıyla temellendirir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "re'y", "abr", "nızr" md.leri; *Lisânü'l-Ârab*, "nızr", "fkr", "dbr", "abr", "zkr", "akl", "klb", "eml", "re'y" md.leri; Tehânevî, *Keşşâf*, "i'tibâr" md.; Eş'arî, *Risâle ft istihsânî'l-havz ft 'ilmi'l-kelâm* (nşr. R. J. McCarthy), Beyrut 1953, s. 87-96; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 9-11; Fârâbî, *İhşâ'ü'l-ûlûm*, s. 12, 20; Kādî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, XII, 95, 117, 120, 144-146; İbn Sînâ, *Avicenna's De Anima: Kitâbü'n-Nefs* (nşr. Fazlurrahman), London 1959, s. 45, 48, 166-167, 183, 185, 214, 221-222, 234-235; Bağdâdî, *Üşûlû'd-dîn*, Beyrut 1401/1981, s. 6-7, 10-11; Cüveynî, *el-İrşâd* (Tümim), s. 25-31; Gazzâlî, *el-Kıstâsü'l-müstakim*, Beyrut 1983, s. 41-43, 94-101; a.mlf., *Mi'yârü'l-ilm*, s. 27-28; İbn Rüşd, *Faşlû'l-makâl* (nşr. Albert Nader), Beyrut 1973, s. 27-30, 33-35; Fahrreddin er-Râzî, *Kelâm'a Giriş [el-Muhassal]* (trc. Hüseyin Atay), Ankara 1978, s. 35-42; Kâşânî, *İşlâhâtü's-şüfiyye*, Kahire 1981, s. 162-163; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 564-570; II, 1258-1261; V, 3611; VII, 4815-4816; Hifnî, *Muştalahât*, s. 46, 244; el-Mu'cemü's-şüfî, s. 662-664; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 264, 475-476; Tj. de Boer, "Nazar", *İA*, IX, 135-137.

İLHAN KUTLUER

DÜVEYHİ

(الويحي)

İbrâhîm Reşid b. Sâlih ed-Dükkulâvî eş-Şâikî (ö. 1291/1874)

Şâzeliyye-Reşidiyye tarikatının kurucusu Sudanlı sûfî.

1228'de (1813) Sudan'ın kuzeyinde Dongola yakınlarındaki Düveyhî kasabasında doğdu. Şâzeliyye tarikatının Mağrib'deki şubelerinden Yûsufiyye'nin kurucusu İbrâhîm Ahmed b. Yûsuf Reşid'in

(ö. 930/1524) torunlarındandır. İlk öğrenimini doğduğu yerde yaptıktan sonra Mekke'ye gitti. Şâzeliyye'nin kollarından İdrisiyye'nin kurucusu Ahmed b. İdris'e intisap etmek üzere oradan Arabistan'ın güneyindeki Asir bölgesine geçerek Sabya kasabasına yerleşti. Burada tasavvufî terbiyesini tamamlayan Düveyhî şeyhinin en seçkin halifelerinden biri oldu. Şeyhin vefatından sonra diğer iki halifesi Muhammed Osman el-Mîrganî ve Muhammed b. Ali es-Senûsî ile aralarında hilâfet konusunda meydana gelen görüş ayrılığı sebebiyle Sabya'yı terk ederek Sudan'a döndü. Dongola ve Lüksor'da zâviyeler açarak irşad faaliyetine devam etti. Bir süre sonra tekrar Mekke'ye gidince (1856) hilâfet tartışmaları yeniden gündeme geldi. Anlaşmazlık, Şâbâniyye tarikatına mensup olan Hicaz Valisi Nâmık Paşa'nın aracılığıyla çözümlendi. Ancak tartışmalar sırasında bazı tasavvufî meselelere değişik görüş ve yorumlar getirdiği için Mekke'nin Vehhâbî ulemâsı tarafından sert tepki görüldü ve sapıklıkla suçlandı. Düveyhî bu suçlamaları ikna edici delillerle çürütünce Suriye ve Hindistan hacıları başta olmak üzere çeşitli İslâm ülkelerinden birçok kişi ona intisap etti. Mekke'de bir zâviye kurarak vefatına kadar burada irşad faaliyetini sürdüren Düveyhî'nin ölümünden sonra yerine yeğeni Muhammed b. Sâlih er-Reşidî (ö. 1909) geçti. Düveyhî'nin temsil ettiği tarikat bu dönemde onun ismine nisbetle Reşidiyye adıyla anılmaya başlandı. Muhammed b. Sâlih, bir müddet sonra bilinmeyen sebeplerle Mekke'den ayrılıp Somali'ye gitti. Orada bir zâviye kurarak irşad faaliyetine devam etti. Kendisinden sonra yerine Muhammed Gûlîd er-Reşidî (ö. 1918) geçti. "Somali Mehdîsi" diye tanınan Seyyid Muhammed b. Abdullah Hasan da bu tarikata intisap etti.

Reşidiyye tarikatında, Düveyhî'nin şeyhi Ahmed b. İdris'e nisbet edilen İdrisiyye'nin âdâb ve erkânı devam ettirilmiştir. Düveyhî'nin vefatının ardından Muhammed b. Sâlih tarikatı Somali'ye intikal ettirmiş ve bundan sonra tarikat Sâlihiyye adını almıştır. Reşidiyye-Sâlihiyye, bugün Somali'de canlılığını koruyan tasavvufî hareketlerden biridir. Sâlihîler'in Kâdirîler'le sert tartışmalara girdikleri de bilinmektedir (İA, X, 757). Düveyhî'nin halifelerinden birinin oğlu olan Ebû'l-Abbâs ed-Denderâvî Reşidiyye'yi Mısır'da yaymış ve bu tarikatın Denderâviyye kolunun kurucusu olmuştur.

DÜVEYHİ

BİBLİYOGRAFYA:

Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 66^a-70^b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 250-251; A. Le Chatelier, *Les Confréries musulmanes du Hedjaz*, Paris 1887, s. 92-97; J. S. Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, London 1952, s. 235-243; a.m.f., *Islam in the Sudan*, Oxford 1965, s. 199, 230-231; a.m.f., *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 120-121; B. G. Martin, *Muslim Brotherhoods in 19th Century Africa*, New York 1976, s. 178-179; F. De Jong, *Turuq and Turuq Linked Institutions in Nineteenth Century Egypt*, Leiden 1978, s. 111; a.m.f., "Al-Duwayhi", *El² Suppl.* (İng.), s. 278-279; Emîn er-Reyhânî, *Mülûkû'l-'Arab*, Beyrut 1987, I, 303-304; Rex S. O'fahey — Ali Salih Karrar, "Enigmatic Imam: The Influence of Ahmad Ibn Idris", *IJMES*, XIX/2 (1987), s. 212; Enrico Cerulli, "Somali", *IA*, X, 757.

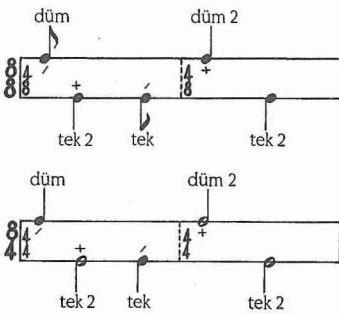
RIZA KURTULUŞ

DÜYEK

(دويك)

Türk mûsikisi usullerinden.

Farsça "dü" (iki) ve "yek" (bir) kelimelelerinden meydana gelmektedir. Türk mûsikisinde en çok kullanılan usullerden biridir. Sekiz zamanlı ve beş vuruşlu bir küçük usuldür. İki adet dört zamanın veya başka bir ifade ile iki sofanın birleşmesinden meydana gelmiştir. 8/8'lik birinci ve 8/4'lük ikinci mertebeleri kullanılmıştır. Bunlardan ikinci mertebesine "ağır düyek" adı verilir. Bu mertebelerin şematik gösterilişi şöyledir:

Daha çok ilâhî ve şarkılarla bazı peşrevlerin ölçüldüğü birinci mertebesi, özel usullerle ölçülme mecburiyeti olmayan küçük büyük hemen her tür formda kullanılmıştır. İkinci mertebesiyle de peşrev, kâr, beste, şarkı gibi din dışı ve Mevlevî âyini (özellikle 1 ve 3. selâmlar), tevşih, ilâhî gibi dinî formlar ölçülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA:

Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 32-34; Arel, *Türk Musikisi*, s. 37; Özkan, *TMNÜ*, s. 588-589; Rauf Yekta, *Türk Musikisi*, s. 101-102, 108; Sadeddin Heper, "Türk Musikisinde Usuller", *MM*, sy. 345 (1978), s. 12.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

DÜYÜN-ı UMÜMİYYE

(ديون عموميه)

Osmanlı genel borçlarına ve bunların ödenmesi için kurulan teşkilâta verilen ad.

Osmanlı devlet adamları, sık sık ortaya çıkan para darlığına ve bütçe açıklarına rağmen dışardan borç para almaktan şiddetle kaçınmışlardır; Tanzimat'tan önce bu konudaki birkaç teşebbüs de başarısız kalmıştır. Fakat XVIII. yüzyılın ikinci yarısında sanayi devrimiyle birlikte gelişen Avrupa sermaye çevreleri, Osmanlı ülkesine sadece mal satmakla yetinmeyip sermaye yatırımları yollarını da aramaya başladılar. Büyük bankalar tarafından çıkarılan ve küçük tasarruf sahiplerince satın alınan tahviller aracılığı ile devletlere borç vermek, kazançlı bir iş olması yanında borç alan ülkeyi malî kontrol altına almayı da kolaylaştırıyordu. Bu yüzden İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ni bir borç kışkacına sokmak için çeşitli yollardan baskı yapıyorlar, bir taraftan da Tanzimat reformlarının başarısından söz ederek Batılı sermaye çevrelerinin güvenlerini arttırmaya çalışıyorlardı. Mustafa Reşid Paşa, 1850-1851 malî yılında hazinenin masrafları dahi ödeyemeyecek duruma gelmesi üzerine ilk dış borç anlaşmasını imzaladı. Fakat Sultan Abdülmecid'in eniştesi Fethi Ahmed Paşa ile Damad Mehmed Ali Paşa'nın dış borçlanmanın doğuracağı tehlikeler konusunda padişahı uyarmaları üzerine anlaşma onaylanmadı. Hazine 2.200.000 Osmanlı lirası teminat ödeyerek anlaşmayı feshetti.

Rusya'nın Akdeniz ticaretini ele geçirmesinden çekinen İngiltere ve Fransa'nın da kışkırtmalarıyla başlayan Kırım Harbi (1853-1856) Osmanlı maliyesini daha da sarstı. Osmanlı yöneticileri, ordularıyla Osmanlı Devleti'ni destekleyen İngiltere ve Fransa'nın kredi açma konusundaki tekliflerini kabul ederek ilk borç anlaşmasını 24 Ağustos 1854 tarihinde imzaladılar. Böylece Osmanlı malî tarihinde dış borçlanma dönemi başlamış oldu. Alınan borç savaş giderlerini karşılamadığı için 27 Haziran 1855'te ikinci bir anlaşma imzalandı. Mısır vergisi, Suriye ve İzmir gümrükleri gelirleri bu iki borca teminat olarak gösterildi.

Dış borçlanma Osmanlı yöneticilerine kolay geldiği için kısa zamanda alışkanlık haline aldı. 1854'ten 1874'e kadar on beş dış borç anlaşması imzalandı. Dev-

let dışarıya ana para olarak 238.773.272 Osmanlı lirası borçlandığı halde tahvillerin düşük fiyattan satılması ve komisyon masrafları yüzünden eline 127.120.220 Osmanlı lirası geçmiştir. Bu dönemde sadece 1855 tahvilleri esas değerinden fazlaya (% 102.6) satıldığı için ele geçen miktar fazla olmuştur. Aynı dönemde alınan dış borçların sadece % 7,8'i Rumeli demiryolu yatırımlarına harcanmıştır. Büyük kısmı ise bütçe açığının kapatılması, iç ve dış borç taksitlerinin ödenmesi, değerini yitiren kâğıt ve bakır paraların tedavülden kaldırılması gibi cârî harcamalar için kullanılmıştır. Her borç alışı devlet gelir kaynaklarının teminat olarak gösterilmesi ise ülkeyi ipotek altına sokuyordu.

İstikrazlar	Borçlanılan ana para	Ele geçen miktar	Faiz (%)
1854	3.300.000	2.640.000	6
1855	5.500.000	5.644.375	4
1858	5.500.000	4.180.000	6
1860	2.240.942	1.400.588	6
1862	8.800.000	5.984.000	6
1863	8.800.000	6.248.000	6
1865	6.600.000	4.356.000	6
1865 (Umumi Borçlar)	40.000.000	20.000.000	5
1869	24.444.442	13.200.000	6
1870	34.848.000	11.194.920	3
1871	6.270.000	4.577.100	6
1872	5.302.220	5.222.686	9
1873 (Umumi Borçlar)	12.612.110	6.832.551	5
1873	30.555.558	16.500.000	6
1874 (Umumi Borçlar)	44.000.000	19.140.000	5
T O P L A M	238.773.272	127.120.220	

Cârî harcamalardan doğan bütçe açıklarını kapatmak için hızlı bir borçlanma dönemine giren Osmanlı maliyesi sonunda iflâs etti. 1875 malî yılı bütçesi açığı 5 milyon lirayı geçiyordu. Aynı yıl ana para ve faiz olarak 14 milyon lira dış borç taksitinin ödenmesi gerekiyordu. Rumeli'de isyanlarla uğraşan ordu için âcilen 2 milyon liraya ihtiyaç vardı. Bu durum karşısında Sadrazam Mahmud Nedim Paşa, bütün dünya borsalarını ayağa kaldıran bir malî operasyona girişti. Konuyu Midhat Paşa'nın da dahil olduğu bir komisyona incelettikten ve alınan kararları Sultan Abdülaziz'e onaylattıktan sonra 6 Ekim 1875 tarihinde bir kararnâme yayımladı. Burada dış borç taksitinin yarısının nakten ödeneceği, yarısı için de beş yıl vadeli ve % 5 faizli yeni tahvil verileceği, bunlar için bütün